

Геоложко наследство

Минераложката експозиция на Националния природонаучен музей при Българската академия на науките

Светослав Петрусенко, Чавдар Каров, Илия Димитров

Национален природонаучен музей, Българска академия на науките, бул. Цар Освободител, № 1, 1000 София

The mineralogical exposition of the National Museum of Natural History – Bulgarian Academy of Sciences

Svetoslav Petrussenko, Chavdar Karov, Iliia Dimitrov

*National Museum of Natural History, Bulgarian Academy of Sciences, 1 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia
E-mail: svet_petrussenko@yahoo.com; ch_karov@abv.bg; lakichepelare@abv.bg*

Abstract. Being abound in its spectacular scientific collections of species of the living and the non-living nature, the National Museum of Natural History of Bulgarian Academy of Sciences is one of the biggest museum institutions dealing with the natural history heritage of the Balkans. It was founded in 1889 as “Natural History Museum” by Prince Ferdinand I (1861–1948) on his own zoological collection. The mineralogical collection has been initiated in 1902. The Museum was opened in 1907 and the first catalogue was published. In 1920 the Mineralogical-geological Department was inaugurated. Since 1947 the Museum is part of the Bulgarian Academy of Science. In 1974 it was transformed into National Natural History Museum within the Bulgarian Academy of Sciences and directed by Acad. Ivan Kostov (1913–2004). The mineralogical collection has been completely renovated and after that it was repeatedly improved by specimens from Bulgaria as well as from abroad. Since 1990 the Museum has been renamed as “National Museum of Natural History”.

The mineralogical exposition of National Museum of Natural History is arranged actually in three halls under the following topics: “Composition, structure, and properties of the minerals”, “Systematic of the minerals” and “Genesis of the minerals”. The mineralogical collection keeps unique samples from Bulgarian localities (e.g. Madan ore district and Bourgas ore field) as well as from foreign mineral deposits (for instance, from the Kola Peninsula, Greenland and Australia). Until the end of 2007, an inventory of 8667 samples has been taken, and today the mineralogical collection contains 949 mineral species and 94 mineral varieties, minerals from 216 type-localities and 203 mineral species from Bulgaria, including the holotypes of minerals such as Strashimirite, Kostovite and Balkanite. The Museum cares moon samples from Russian and American expeditions.

Key words: mineralogical exposition, geological heritage, National Museum of Natural History.

Резюме. Националният Природонаучен Музей (НПМ) с богатия си музеен фонд от неживата и жива природа е един от най-големите на Балканския полуостров. Основан е под името „Естествено-исторически музей“ през 1889 г. от княз Фердинанд I (1861–1948) с неговата лична зоологическа колекция. Началото на минералогическата колекция се поставя през 1902 г. През 1907 г. музеят е официално открит и е отпечатан първият музеен каталог. През 1920 г. се открива минералого-геологическият отдел на музея. През 1947 г. възстановеният музей преминава към БАН. През 1974 г. музеят се възстановява и става самостоятелно научно звено към БАН с Директор академик Иван Костов (1913–2004). Започва осъвременяването на музея. Минераложката експозиция е изцяло променена. Фондът се обогатява многократно с образци от страната и чужбина.

Съвременната минераложка експозиция заема три зали, тематично подредени: „Свойства на минералите“, „Систематика на минералите“ и „Генезис на минералите“. Образците са придружени с оригинални структурни модели, схеми, диаграми и фотоси.

Фондът разполага с уникални образци от български месторождения (Маданско, Бургаско и др.) и колекции от различни чуждестранни находища (п-в Кола, Гренландия, Австралия и др.). До края на 2007 г. са инвентирани 8667 образци, от които 949 са минерални видове, 94 – разновидности, 216 са от типови находища и 203 вида са от България, включително и холотиповете: страшимирит, костовит, балканит и др. Музеят притежава руска и американска лунни проби.

Ключови думи: минераложки колекции, геоложко наследство, Национален природонаучен музей.

Националният природонаучен музей (НПМ), с богатия си музеен фонд от неживата и жива природа, е най-старият в България и един от най-големите музеи на Балканския полуостров. Основан е под името „Естествено-исторически музей“ през 1889 г. от княз Фердинанд I (1861–1948) с неговата лична зоологическа колекция, изложена в червения салон на двореца. Началото на минераложката колекция се поставя през 1902 г., когато Курт Камлах (Германия) подарява на музея колекцията на дядо си – Херман Ангерщайн, състояща се от 724 минерални образца, събрани от известни европейски находища. През 1907 г. музеят е официално открит и е отпечатан първият музеен каталог (Таблица I, фиг. 1), в който тези минерали са включени, определени и подредени от д-р Wheeler (1907) според систематиката на D. Dana (1813–1895). През 1920 г. тържествено се открива Минералогическото отделение на музея (Буреш, 1953; Костов, 1984).

В периода между двете световни войни постъпват дарения от близките на Г. Златарски, П. Бакалов, Г. Бончев, Н. Николов, Р. Попов, Н. Стоянов, И. Урумов, минните инженери К. Константинов и Г. Коняров (Буреш, 1953; Костов, 1984). Старата сграда „отеснява“ (фиг. 2), и през 1935–1936 г. на нейно място специално за музей се построява днешното здание – уникална по рода си сграда в София (фиг. 3). По това време е назначен Атанас Стефанов (1884–1953), който е първият геолог в музея със задача да обработи и систематизира постъпилите минераложки и геоложки образци. За 50-тата си годишнина „Естествено-историческият музей“ е с нова сграда, с подновена експозиция в специални витрини и съпътстващи етикети. Минераложките експона-

ти са показани в една зала от 105 m². Развитието и усилената работа се прекъсва от Втората световна война. При жестоките англоамерикански бомбардировки в София на 30.03.1944 г. музейната сграда е частично разрушена, а минераложките колекции понасят значителни щети (Буреш, 1953). Предвидливостта на акад. Буреш спасява най-ценните зоологически експонати, които се изнасят в двореца Враня. След войната, през 1945 г. акад. Буреш иска от правителството спешна помощ за възстановяване на музея с неговата ценна експозиция. След няколко години упорита работа музеят отново става достъпен за гражданите (Костов, 1984).

През 1947 г. музеят преминава към БАН с ново име – Природонаучен музей, а на негова основа възникват Геологическия, Ботаническият и Зоологическият институти към БАН. За поддръжката на геоложката експозиция се назначава още един съгрудник – Христо Спасов (1920–2003), който прави пълна инвентаризация на оцелелите фондови материали (Каров, 1996). Покъсно назначената в Геологическия институт н. с. Йорданка Минчева (1923–2007) (фиг. 4), отговаря и за минераложката и петрографската експозиции (от 1949 до 1962 г.), попълващи се с дарения от бурно развиващата се миннодобивна промишленост и широките геоложки проучвания в България. Постъпват колекции от инж. Е. Майрович и инж. К. Константинов с чудесни галенит-сфалеритови, халкопиритови и калцитови друзи от родопските рудници. От Минералогическия музей „А. Е. Ферсман“ в Москва се получава представителна колекция от различни месторождения на СССР. Много образци от научно-изследователските работи на ст.н.с. I ст. Й. Мин-

ТАБЛИЦА I

- Фиг. 1. Първият музеен каталог
- Фиг. 2. Старата сграда на музея
- Фиг. 3. Новата сграда на музея
- Фиг. 4. Ст.н.с. I ст. Йорданка Минчева-Стефанова
- Фиг. 5. Акад. Иван Костов
- Фиг. 6. Зала „Систематика на минералите“
- Фиг. 7. Калцит, Бургаско
- Фиг. 8. Галенит, Маданско
- Фиг. 9. Церусит, Маданско
- Фиг. 10. Аметист, Благоевградско

PLATE I

- Fig. 1. First catalogue of the museum
- Fig. 2. The old building of the museum
- Fig. 3. The new building of the museum
- Fig. 4. Research Prof. Yordanka Mincheva-Stefanova
- Fig. 5. Acad. Ivan Kostov
- Fig. 6. Hall “Systematic of the minerals”
- Fig. 7. Calcite, Burgas region
- Fig. 8. Galena, Madan region
- Fig. 9. Cerussite, Madan region
- Fig. 10. Amethyst, Blagoevgrad region

чева-Стефанова върху минералогенезиса на сулфидните и супергенните процеси в Западна Стара планина и Родопите намират място в експозицията (Каров, 1996; Петрусенко, 1989).

През 1962 г. с едно несполучливо решение Природонаучният музей се редуцира до Зоологически, а минераложките и палеонтоложките експонати се прехвърлят в Геологическия институт. Въпреки че няма подходяща музейна експозиция, акад. И. Костов се грижи за опазването им и изисква от съгрудниците фондът да се попълва с нови постъпления. Под негово ръководство започва системно изучаване на минералите и техните находища. След приключване на изследванията им част от тях постъпват във фонда за бъдещия музей. Това са: тиролит, берил, хризоберил, тюркоаз, струверит и др., включително и новооткритите минерални видове бончевит, страшимирит и орфеит. Глациологът В. Захариев предава колекция от интересни зеолитови минерали от о-в Кинг Джордж (Ватерло). С тяхното изследване фактически се слага началото на българските геоложки работи върху Южните Шетлъндски острови (Петрусенко, 1973). Голямо дарение е получено от „Екол дьо Мин“ в Париж, съдържащо минерали от различни европейски, африкански страни и Бразилия (Петрусенко, 1989).

През 1972 г. акад. Иван Костов (фиг. 5) прави предложение до Президиума на БАН за възстановяване на Природонаучния музей, което е подкрепено и от директора на Зоологическия институт – чл.-кор. Александър Вълканов (1904–1971). Ръководството на Академията одобрява предложението. С решение на Министерски съвет от 14.08.1974 г. той е възстановен като „Национален природонаучен музей“ (НПМ) под формата на самостоятелно научно звено към БАН. Председателят на БАН акад. Ангел Балевски възлага на акад. И. Костов да оглави и ръководи музея, за да го превърне в един съвременен представителен музей, който той успешно ръководи до 1989 г. Под негово ръководство започва цялостна реорганизация и модернизирание на експозицията и фондохранилищата. Чрез пренареждането на материалите във фондохранилищата, експозиционните площи се увеличават с нови зали. Изготвят се нови тематични сценарии за представяне на неживата и жива природа. Сегашната емблема на музея, символизираща единството между неживата и жива природа, е по проект на акад. Костов (Петрусенко, 2005).

Съвременната минераложка експозиция е разположена в три зали на I етаж на музея с обща изложбена площ около 300 m², тематично подредена в следните раздели: „Свойства“, „Систематика“ и „Генезис на минералите“. Отделна зала е посветена на кристалите и свойствата на минералите. Образците са придружени с оригинални структурни модели, схеми, диаграми и фотоси, илюстриращи строежа и растежа на кристалите, порядък и безпорядък в структурата им, агрегат-

ното разнообразие на минералите, оптичните им свойства и цвета им. Оригинални модели онагледяват известната таблица на Моос, отнасяща се за твърдостта на минералите. Особено ефектно се демонстрират и луминесцентните свойства на някои минерали. Изложени са интересни псевдоморфози на мусковит по турмалин, андалузит по кианит, галенит по санидин и др. Друга тема е развитата идея на акад. Костов за хабитусното изменение на минералите в зависимост от генетичните условия; на ст.н.с. I ст. Минчева-Стефанова за морфологията на сфалерита в зависимост от температурата и химизма, както и морфологията на калцитовите и кварцовите кристали. Изложена е уникална кварцова друза от Маданско с „накацали“ около 20 японски срастъци.

Зала „Систематика на минералите“ (фиг. 6): експозицията е подредена по класификацията на акад. Иван Костов и показва видовото разнообразие на минералите заедно с модели на кристални структури. Изложени са около 1500 образци с голямо научно значение, красота и различни размери. Това са прекрасните друзи от галенит, сфалерит, пирит, халкопирит, кварц, калцит и арсенопирит от Родопите, както и колекция от смарагди от български и чуждестранни находища, а също така и новите за науката минерални видове, открити в България. Тук са изложени и най-големите български аметистови кристали от с. Тешево, Южен Пирин.

Отделна зала е посветена на минералообразувателните процеси, протичащи в земната кора. Минералите, скалите и полезните изкопаеми са систематизирани по последователните процеси на образуване: магматични, пегматитови, хидротермални, скарнови, седиментни и метаморфни. Изложени са около 300 образци с различни размери, онагледени с подходящи схеми и модели. Скалните и минералните образци са представени заедно, в зависимост от генезиса им. Някои друзи, като тези на калцити, галенити, халкопирити и родохрозити, имат внушителни размери. Впечатляващи по големина са и единични кристали на берил, колумбит, пирит, датолит и grosular.

За 100-годишния си юбилей НПМ получи подаръци от ГОРУБСО-Мадан – представителна колекция от извънредно ценни минерални образци от Маданския руден район; от геолозите на Бургаския руден район – много калцитови друзи, както и още редица ценни, ефектни образци от редица колеги и гости от чужбина.

За Маданските експонати в музея проф. Д. П. Григориев от Горный институт в Санкт-Петербург, Русия написа: „Среди всех природных сокровищ сверкают как великолепные драгоценные камни минералы из рудников Маданского месторождения. Это друзы – изумительный дар природы, имеющий мировое значение“ (Каров, 1996).

Редовно се експонират новите постъпления в НПМ, регионални изложби на колекционери, как-

то и такива, в памет на видни наши учени – акад. Иван Костов и ст.н.с. I ст. Йорданка Минчева-Стефанова.

Фондът на музея притежава извънредно ценни образци от български находища (Маданско, Бургаско и др.) (фиг. 7, 8, 9) и уникални колекции от различни чуждестранни находища (п-в Кола, Гренландия, Австралия и други страни).

До края на 2007 г. са инвентирани 8667 образци, от които 949 – минерални видове, 94 – разновидности, 216 – от типови находища, а 203 вида са от България (включително и холотиповете на страшимирит, костовит, балканит) и др. (Каров, Dimitrov, 2006). Някои от тях са авторски образци от български и чуждестранни изследователи (Каров, Петрусенко, 2009). В музея се съхраняват и някои от най-големите кристали, намерени в България – аметист (фиг. 10), берил, колумбит, мусковит, пирит, каолинит и др. (Каров, 1996). Във фондовете на музея се намира и пази част от работните научни колекции на наши видни учени и изтъкнати изследователи (Каров, Петрусенко, 2009).

Музеят притежава лунни проби от руски и американски експедиции, както и малка метеоритна колекция (Петрусенко, 1989).

При възстановяването на минераложката експозиция безкористна подкрепа получихме от секция „Минералогия“ на Геологическия институт и от катедра „Минералогия“ на Софийския университет. Много полезно сътрудничество уста-

новихме с Народния музей в Прага (Чехия), с минераложките музеи в Москва, Копенхаген, Берлин, Рим и други страни, както и с някои български предприятия и фирми. Плодотворни са контактите с Dr. W. V. Tichelen от Антверпен (Белгия) и участието в минералните борси в Тишнов (Чехия). Така, за сравнително кратко време успяхме да обогатим и разнообразим експозицията в НПМ с ценни минерални образци от различни чуждестранни находища.

Със съдействието и помощта на акад. Иван Костов бяха основани редица природонаучни сбирки към регионалните исторически музеи – Благоевград, Бургас, Варна, Плевен, Кърджали и Чепеларе. За „Музей по спелеология и българския карст“ в Чепеларе бе изготвен първият в страната топоминараложки постер.

През 1986 г. за откриването на националния музей „Земята и хората“ бе безвъзмездно предоставена колекция от афганистански ювелирни турмалини, както и колекция от синтетични минерали, дар от АН на СССР за 100-годишнината на БАН (получена през 1969 г.).

С богатия си научен и експозиционен фонд НПМ служи за съхраняване, изследвания и е източник на знания за неживата и жива природа.

Благодарности: Авторите изказват своята сърдечна благодарност на всички дарители и приятели на Националния природонаучен музей – БАН.

Литература

- Буреш, И. 1953. Атанас Стефанов – първи научен сътрудник на Геологическия институт при БАН. – *Природа*, 4, 82–86.
- Каров, Ч. 1996. Български минерални колекции и образци във фонда на Националния природонаучен музей – БАН. – *Hist. nat. bulg.*, 6, 3–9.
- Каров, Ч., С. Петрусенко. 2009. Публикувани авторски образци от фондовете на НПМ – БАН. – *Hist. nat. bulg.*, 19 (под печат).
- Костов, И. 1984. 95 години Национален природонаучен музей. – *Сп. на БАН*, 2, 86–92.
- Петрусенко, С. 1973. Зеолитови минерали от Южните Шетландски острови. – *Изв. Геол. Инст., сер. геохим., минер. и петрогр.*, 22, 71–79.
- Петрусенко, С. 1989. Развитие на минераложките колек-

ции във фонда на Националния природонаучен музей. – *Hist. nat. bulg.*, 1, 14–21.

Петрусенко, С. 2005. Приносът на акад. Иван Костов за развитието на Националния природонаучен музей. – *Сп. на БАН*, 3, 68–69.

Karov, Ch., I. Dimitrov. 2006. A catalogue of the mineral species in the National Museum of Natural History, Sofia. Part 3: Borates; Phosphates, Arsenates and Vanadates; Wolfrimates and Molybdates; Sulphates, Selenites and Tellurites; Chromates; Carbonates; Nitrates and Iodates; Organic minerals. – *Hist. nat. bulg.*, 17, 5–26.

Wheeler. 1907. Minéralogie. – In: Graetzer (Ed.). *Collections du Musée d'histoire naturelle de Son Altesse Royale Ferdinand I Prince de Bulgarie*. Imprimerie de l'état. Sofia, 437–484.

(Постъпила на 14.01.2009 г., приета за печат на 24.02.2009 г.)
Отговорен редактор Радослав Наков, Надежда Велинова